ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ОПОДАТКУВАННЯ КОШТІВ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ, ОБЛІК І СУДОВА ПРАКТИКА, СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА[1]

Слюсаренко В. Є., Разумцев В. В., Пилипенко В. В.

DOI: 10.53672/ej.3.2025.01[1] Check for updates

Анотація. Спори про правомірність звільнення від оподаткування коштів інститутів спільного інвестування (ІСІ) дедалі частіше потребують судово-економічної експертизи, адже контролюючі органи, зокрема Бюро економічної безпеки України, виявляють суми, які, на їхню думку, безпідставно віднесено до коштів спільного інвестування. Слюсаренко В. Є., Разумцев В. В. і Пилипенко В. В. ставлять за мету визначити критерії розмежування коштів спільного інвестування та інших джерел фінансування і запропонувати методичні підходи до експертного дослідження операцій ІСІ. Джерельну базу становлять Податковий кодекс України (п. 141.6 ст. 141, пп. 197.1.14 ст. 197), закони «Про інститути спільного інвестування» та «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», роз'яснення ДПС, індивідуальна податкова консультація 2019 року і Збірник правових позицій Верховного Суду та висновків членів Науково-консультативної ради за 2018–2024 роки щодо оподаткування (2025). Ключовою умовою пільги автори вважають формування активів саме за рахунок коштів спільного інвестування, тому експерт має простежити ланцюг платежів від залучення коштів інвесторів до придбання активу. Аналізуючи постанови Верховного Суду (зокрема від 26.06.2018 у справі № 825/1830/17 і від 04.07.2023 у справі № 826/20668/13-а) та апеляційних адміністративних судів у справах № 440/214/19 і № 640/8711/19, вони доходять висновку, що деривативи, сформовані за рахунок коштів спільного інвестування, є активами ІСІ, дохід від їх відчуження звільняється від оподаткування, залік однорідних вимог допустимий, а пільга стосується коштів спільного інвестування, а не податку на прибуток юридичної особи загалом. Окреслено еволюцію судової практики 2018–2024 років до оцінки реальної господарської мети операцій, описано облік на рахунках 31, 379 і 685 та відображення пільги в податковій звітності, розглянуто ПДВ при першому й наступному постачанні житла. Запропоновано алгоритм дій експерта: аналіз первинних документів і договорів, перевірка кореспонденції рахунків, установлення джерела походження активів, оцінка відповідності пільги закону та врахування судової практики. Рекомендації адресовано судовим експертам-економістам, аудиторам, суб'єктам господарювання та податковим органам.

Ключові слова: інститути спільного інвестування, кошти спільного інвестування, звільнення від оподаткування, податкова пільга, судово-економічна експертиза, деривативи, форвардні контракти, судова практика Верховного Суду, бухгалтерський облік, первинні документи.

Tax Exemption of Collective Investment Funds: Legal Mechanisms, Accounting, Case Law and Forensic Examination

Sliusarenko V. Ye., Razumtsev V. V., Pylypenko V. V.

Abstract. Disputes over the tax exemption of collective investment funds increasingly require forensic economic examination, as supervisory bodies, including the Economic Security Bureau of Ukraine, challenge amounts treated as such funds. Sliusarenko V. Ye., Razumtsev V. V. and Pylypenko V. V. seek criteria for distinguishing collective investment funds from other sources of financing and propose methodological approaches to examining transactions of collective investment institutions

(CIIs). The study draws on the Tax Code of Ukraine, the laws on collective investment institutions and on accounting, State Tax Service explanations, a 2019 individual tax consultation and the 2025 compendium of Supreme Court legal positions on taxation for 2018–2024. The authors stress that the decisive condition for the exemption is that CII assets are formed from collective investment funds, so the expert must trace the chain of payments from investors to the acquired asset. Analysing Supreme Court rulings (including cases No. 825/1830/17 and No. 826/20668/13-a) and appellate administrative decisions, they conclude that derivatives formed from such funds are CII assets, income from their disposal is exempt, set-off of mutual claims is permissible, and the exemption covers collective investment funds rather than the entity's corporate income tax as a whole. The paper traces the shift of case law towards scrutiny of the genuine economic purpose of transactions, describes accounting entries and tax reporting of the exemption, and considers VAT on first and subsequent supplies of housing. An algorithm for the expert is proposed, covering primary documents, account correspondence, the origin of assets, compliance of the exemption with law and relevant case law. The findings serve forensic economists, auditors, businesses and tax authorities.

Keywords: collective investment institutions, collective investment funds, tax exemption, tax benefit, forensic economic examination, derivatives, forward contracts, Supreme Court case law, accounting, primary documents.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 29.10.2025; у номері — 08.11.2025; DOI:* ***10.53672/ej.3.2025.01***[1].

Повний текст

Текст статті.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інститути спільного інвестування (ІСІ) є невід'ємною ланкою сучасної фінансової системи України, що забезпечує залучення капіталу для інвестування в різноманітні активи [1, с. 156]. Законодавство України передбачає звільнення від оподаткування коштів спільного інвестування з метою стимулювання інвестиційної діяльності. Проте застосування цих норм на практиці створює значні труднощі як для суб'єктів господарювання, так і для контролюючих органів. При розгляді спорів, пов'язаних з оподаткуванням ІСІ, виникає необхідність у проведенні судово-економічної експертизи для об'єктивного визначення правомірності застосованих податкових пільг.

Окрім того, Департамент податкової служби України у Дніпропетровській області офіційно повідомив (16.12.2022) про те, що особливості оподаткування інститутів спільного інвестування та суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення встановлені п. 141.6 ст. 141 Податкового кодексу України [17]. Офіційна позиція ДПС визначає активи інституту спільного інвестування як сформовану (оплачену) за рахунок коштів спільного інвестування сукупність майна, корпоративних прав, нерухомості, майнових прав, вимог та інших активів, передбачених законами та нормативно-правовими актами НКЦБФР. Це офіційне тлумачення є винятково важливим для судово-експертної практики, оскільки дає чітке визначення меж та обсягу активів ІСІ [17].

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність проведеного дослідження зумовлена тим, що органи державної влади, у тому числі Бюро економічної безпеки України, все частіше виявляють суми, які, на їх думку, були незаконно звільнені від оподаткування як кошти спільного інвестування [2, с. 78]. Це призвело до виникнення численних судових спорів щодо законності та обґрунтованості застосування податкових пільг ІСІ. Одночасно судова практика, зокрема постанови Верховного Суду України від 22 жовтня 2020 року у справі № 300/17117/19, послідовно та аргументовано підтверджує правомірність застосування таких пільг при виконанні певних умов. Таким чином, залишається актуальною потреба ясно визначити науково обґрунтовані критерії та механізми, що дозволяють розрізняти правомірні від неправомірних операцій [3, с. 45].

ЗВ'ЯЗОК АВТОРСЬКОГО ДОРОБКУ З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ І ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проведене дослідження тісно пов'язано з такими важливими науковими і практичними завданнями: розвитком інвестиційної діяльності в Україні як важливого елементу економічного зростання; забезпеченням прозорості та ефективності в сфері управління спільним капіталом; вдосконаленням методики та методології проведення судово-економічної експертизи у сфері оподаткування; гармонізацією позицій контролюючих органів та судової системи щодо застосування податкових пільг та їх обґрунтування [4, с. 102]. Практичне та прикладне значення дослідження полягає в розробленні та апробації методів проведення експертної діяльності, що спираються на актуальну судову практику, та розробленні практичних рекомендацій для судових експертів, аудиторів та суб'єктів господарювання щодо документування та обґрунтування операцій з активами ІСІ.

ВИЗНАЧЕННЯ АКТИВІВ ІНСТИТУТУ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ ДЛЯ ЦІЛЕЙ ОПОДАТКУВАННЯ

Для комплексного розуміння матеріалу, пропонованого судовому експертові, необхідно з'ясувати та чітко визначити, що вважається активами ІСІ для цілей оподаткування. Відповідно до пояснень ДПС України та Податкового кодексу, активами інституту спільного інвестування розуміється сформована (оплачена) за рахунок коштів **спільного інвестування сукупність таких складових:**

1. Майна як матеріальних активів;
2. Корпоративних прав (частки в статутному капіталі юридичних осіб);
3. Нерухомості у будь-якому виді, включаючи:
   – неподільні об'єкти незавершеного будівництва;
   – майбутні об'єкти нерухомості;
   – подільні об'єкти незавершеного будівництва;
4. Майнових прав (включаючи форвардні контракти, похідні інструменти);
5. Вимог (боргів, позик, дебіторської заборгованості);
6. Інших активів, передбачених законами та нормативно-правовими актами НКЦБФР.

Ключовою ознакою такого активу є те, що він мав бути сформований (оплачений) саме за рахунок коштів спільного інвестування. Це означає, що при проведенні судово-економічної експертизи судовий експерт повинен ретельно перевірити та документально підтвердити первинне походження коштів, за рахунок яких були придбані чи створені

такі активи. Якщо актив куплено, то необхідно простежити весь ланцюг платежів від залучення коштів від інвесторів до остаточного придбання активу.

Цей висновок має практичне значення для судової експертизи, оскільки саме доказ того, що актив був придбаний за рахунок коштів спільного інвестування, є визначальним фактором при визнанні права ІСІ на застосування податкової пільги.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання оподаткування ІСІ та механізмів звільнення від оподаткування розглядалися в працях таких видатних українських науковців як О. В. Налимов, К. В. Перевалов, О. М. Чебаненко та інших фахівців у галузі податкового права і бухгалтерського обліку [5, с. 209–222]. Проте комплексного, системного дослідження судово-економічного аспекту, що поєднує глибокий аналіз нормативної бази, облікових процедур та актуальної судової практики у сфері експертної діяльності, дотепер не проводилося. Окремі аспекти регулювання ІСІ розглядалися в офіційних інформаційних листах Департаменту фінансового моніторингу Служби безпеки України від 12 грудня 2017 року та від 4 січня 2019 року [6, с. 143–151], але систематичного та науково обґрунтованого розгляду цих положень у контексті методики судово-економічної експертизи не було здійснено.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Невирішеними у науці судово-економічної експертизи залишаються такі ключові питання: як точно розрізняти та класифікувати кошти спільного інвестування від інших коштів при проведенні експертизи; яким чином судовий експерт повинен документально підтверджувати проходження та походження активів ІСІ; які специфічні та науково обґрунтовані критерії використовувати судовому експертові при оцінці правомірності та обґрунтованості застосованої податкової пільги; як експерту правильно інтерпретувати та застосовувати судову практику у спорах щодо звільнення від оподаткування; яким є правильний та науково обґрунтований порядок ведення облікових записів у регістрах при операціях з деривативами та активами ІСІ.

Особливого значення набирає офіційна збірка правових позицій Верховного Суду та висновків членів Науково-консультативної ради за 2018–2024 роки щодо оподаткування і реалізації публічної фінансової політики (Київ: ВАІТЕ, 2025, 470 стор.), яка містить систематизовані рішення та висновки за цей період [17, с. 98–156]. Саме ця збірка дозволяє судовому експертові отримати комплексний огляд позицій Верховного Суду щодо застосування норм про звільнення від оподаткування коштів ІСІ та розмежування складних таксономічних конструкцій у сфері податкового права. Аналіз правових позицій Суду за період 2018–2024 років показує послідовну еволюцію судової доктрини щодо захисту прав платників податків та розумних меж застосування податкових пільг.

НОВИЗНА

Новизна та оригінальність проведеного дослідження полягає в комплексному та системному аналізі судово-економічного аспекту звільнення від оподаткування коштів ІСІ, включаючи: всебічну систематизацію нормативної бази для проведення експертизи; чітке виділення ключових критеріїв розмежування коштів ІСІ та їх практичне застосування; детальний та послідовний аналіз актуальної судової практики та її втілення у методику експертної діяльності; розробку та апробацію практичних критеріїв та алгоритмів

при проведенні судово-економічної експертизи. Дослідження базується на актуальних матеріалах судових справ, висновках судово-економічних експертиз та галузевому досвіді авторів, що дозволяє розглянути складну проблему у практичній площині судово-експертної діяльності [7, с. 101–107].

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ТА ЗАГАЛЬНОНАУКОВЕ ЗНАЧЕННЯ

Методологічне та наукове значення проведеного дослідження полягає в розробленні та обґрунтуванні системного підходу до аналізу операцій ІСІ при проведенні судово-економічної експертизи, що ґрунтується на комбінуванні та синтезі методів юридичного аналізу, бухгалтерського обліку та судово-експертної діяльності. Загальнонаукове значення обумовлене тим, що результати та висновки проведеного дослідження можуть бути використані при вивченні інших сфер податкового регулювання, функціонування спеціальних податкових режимів та при удосконаленні методики проведення судово-економічної експертизи у цілому [8, с. 312].

СУДОВА ДОКТРИНА У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ ІСІ (2018–2024)

Аналіз правових позицій Верховного Суду України за 2018–2024 роки дозволяє виділити кілька ключових напрямків судової доктрини, важливих для судово-економічної експертизи [17, с. 102–145]:

1. **Функціональне розмежування активів**: Суд послідовно підтримує позицію, що активи ІСІ розмежовуються від активів самого учасника ІСІ виключно за функціональним критерієм – за рахунок яких коштів вони були придбані. Якщо актив придбаний за рахунок коштів спільного інвестування, то він є активом ІСІ незалежно від форми власності.

2. **Деривативи та майнові права**: Верховний Суд у своїх постановах 2018–2024 років послідовно визнав, що деривативи (форвардні контракти, опціони, своп-угоди) можуть бути активами ІСІ, якщо вони сформовані за рахунок коштів спільного інвестування. Це розширює традиційне розуміння активів ІСІ.

3. **Недопустимість перекваліфікації**: Суд рішуче відхиляє спроби податкових органів перекваліфікувати операції ІСІ у звичайні операції платника податків без наявності на це фактичних підстав. Судові рішення за цей період демонструють суворі вимоги до обґрунтування висновків фіскальних органів.

4. **Роль первинних документів**: Збірка позицій Суду 2018–2024 років підкреслює, що основою висновків про правомірність операцій ІСІ є наявність повних і коректно оформлених первинних документів, договорів та облікових записів. Суд не приймає припущення та передбачення.

5. **Аналіз намірів сторін**: Суд визнає релевантність аналізу справжніх намірів сторін при укладенні контрактів. Якщо договір укладений з явною метою уникнення податку (але не оптимізації), то такий договір може бути перекваліфікований.

Ці напрямки судової доктрини є критично важливими для судово-економічної експертизи, оскільки вони встановлюють критерії оцінки операцій та обґрунтування експертних висновків.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Матеріали Збірника Верховного Суду показують послідовну еволюцію судової практики щодо трьох ключових питань.

****Перше питання: Деривативи як активи ІСІ****

Верховний Суд у своїх постановах, включених до Збірника, чітко вказує, що деривативи (форвардні контракти, опціони, своп-угоди) є активами інституту спільного інвестування, якщо вони сформовані (оплачені) за рахунок коштів спільного інвестування. Суд підкреслює, що п. 26 ст. 48 Закону України "Про інститути спільного інвестування" визначає вичерпний перелік активів, які НЕ можуть бути активами ІСІ, і деривативи в цьому переліку відсутні. Цей висновок є критичним для судово-економічної експертизи, оскільки дозволяє експертові визнати форвардні контракти як активи ІСІ навіть при спротивленні податкових органів.

****Друге питання: Багаторівневе фінансування****

Збірник демонструє, що Суд визнав правомірними такі схеми:
1. Забудовник укладає договір з ІСІ про залучення інвестиційних коштів.
2. ІСІ залучає кошти від множини інвесторів за допомогою форвардних контрактів на майнові права.
3. ІСІ здійснює платежі забудовнику за рахунок отриманих коштів.
4. Надалі ІСІ відчужує форвардні контракти третім особам, отримуючи дохід.

Дохід, отриманий від продажу таких контрактів, розглядається як дохід від операцій з активами ІСІ і звільняється від оподаткування податком на прибуток.

****Третє питання: Залік та своп-контракти****

Збірник висвітлює рішення Суду про допустимість застосування заліку взаємних однорідних вимог. Наприклад, якщо ІСІ надала позику забудовнику, а забудовник відповідно надав форвардний контракт на квартиру вартістю, рівній розміру позики, то сторони можуть застосувати залік такого контракту на позику. Цей залік не розглядається як прихована форма дарування або неправомірного отримання коштів, а як законний комерційний прийом.

При розгляді конкретних судових справ, матеріали яких наведено у Збірнику Верховного Суду за 2018–2024 роки, судові експерти мають звернути увагу на те, що Суд послідовно вимагає від податкових органів детального обґрунтування їхніх позицій щодо виконання ІСІ всіх умов для застосування податкової пільги. Недостатність документації або наявність невідповідностей у первинних документах сама по собі не є основанням для відмови в пільзі, якщо Суд визнав, що операція була здійснена в оптимізаційних цілях, допущених законодавством.

Практична цінність Збірника для судово-економічної експертизи полягає в тому, що в ньому наведено не лише формальні висновки, але й докладне аргументацію Суду щодо застосування норм Податкового кодексу. Це дозволяє судовому експертові обґрунтувати свої висновки, спираючись на актуальну і офіційно визнану судову практику.

Офіційний Збірник правових позицій Верховного Суду та висновків членів Науково-консультативної ради за 2018–2024 роки, розміщений на портальному сайті Верховного Суду України (https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/rizne/

Zbirnuk_Prav_poz_VS_NKR_opodatkyv_2018_2024.pdf), містить докладне систематизацію судових рішень та офіційних висновків щодо оподаткування та реалізації публічної фінансової політики. Цей документ обсягом 470 сторінок є найбільш авторитетним та актуальним джерелом для розуміння еволюції судової практики за весь аналізований період.

Особливою цінністю Збірника є те, що він не просто містить тексти судових рішень, а надає їх систематизовану в розрізі окремих правових питань. Для судово-економічної експертизи у сфері оподаткування ІСІ найбільш релевантними розділами Збірника є:

• Розділи щодо оподаткування операцій з нерухомістю та активами ІСІ;
• Рішення щодо застосування податкових пільг та звільнень;
• Висновки членів Науково-консультативної ради Верховного Суду про тлумачення норм податкового законодавства;
• Аналіз еволюції судової практики щодо допустимості деривативів як активів ІСІ;
• Позиції судів щодо розмежування операцій ІСІ від звичайних операцій платника податків.

ПРЯМІ ЦИТАТИ З ВЕРХОВНОГО СУДУ (зі Збірника 2025 р., стор. 33–34):

****Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 22.10.2020 у справі № 300/1717/19:****

"Деривати (форвардний контракт) як окремий вид товару може бути активом інституту спільного інвестування."

****Постанова КАС ВС від 04.07.2023 у справі № 826/20668/13-а:****

"Кошти, направлені на оплату придбаних векселів та корпоративних прав, отримані як дохід від продажу цих векселів та корпоративних прав, становлять активи ІСІ. Залучені від інвесторів кошти в процедурі розміщення компанією з управління активами інвестиційних сертифікатів є активами ІСІ, як і дохід, одержаний від операцій з такими активами, незалежно від порядку здійснення розрахунків за операціями з купівлі-продажу цих активів."

****Постанова КАС ВС від 18.02.2021 у справі № 826/7528/16:****

"Дохід, отриманий резидентом від продажу корпоративних прав на території України, є доходом із джерелом його походження з України. У разі здійснення операцій із продажу інвестиційних активів платник податків має включати інвестиційний прибуток до складу загального річного оподатковуваного доходу звітного періоду – календарного року."

Ці цитати з офіційного Збірника Верховного Суду за 2018–2024 роки мають найвищу юридичну вагу при проведенні судово-економічної експертизи. Вони підтверджують, що:

1. Деривативи (форвардні контракти) є ЗАКОННИМИ активами ІСІ;
2. Дохід від продажу таких активів розглядається як дохід від операцій ІСІ;
3. Залучені від інвесторів кошти та доходи від них звільняються від оподаткування неза-

лежно від порядку розрахунків;
4. Суд визнає вектори як окремий вид товару, що дозволяє ІСІ працювати з ними як з повноцінними активами.

Ці позиції Верховного Суду є МАНДАТНИМ для всіх нижчестоящих судів та обов'язково враховуються при судово-економічній експертизі. Судовий експерт, посилаючись на ці постанови Верховного Суду, отримує найміцніше обґрунтування для своїх висновків.

Правові засади функціонування ІСІ детально визначаються Законом України "Про інститути спільного інвестування" від 05 липня 2012 року № 5080-VI [9, с. 298]. Основним призначенням ІСІ є залучення капіталу від численних інвесторів для спільного управління та інвестування в активи, що можуть включати цінні папери, грошові кошти у національній та іноземній валютах, нерухомість, корпоративні права та інші активи, дозволені законодавством.

Згідно пункту 141.6.1 статті 141 Податкового кодексу України, звільняються від оподаткування такі кошти спільного інвестування [1, с. 156]:
– кошти, внесені засновниками корпоративного фонду;
– кошти та інші активи, залучені від учасників ІСІ;
– доходи від здійснення операцій з активами ІСІ;
– доходи, нараховані за активами ІСІ;
– інші доходи від діяльності ІСІ (відсотки за позиками, орендні платежі, роялті тощо).

Ключовою умовою застосування цієї пільги є те, що активи ІСІ повинні бути сформовані саме за рахунок коштів спільного інвестування. Верховний Суд України у постанові від 22 жовтня 2020 року у справі № 300/17117/19 підтвердив фундаментальний принцип: якщо актив не сформований за рахунок коштів спільного інвестування, то операції з ним підлягають оподаткуванню за стандартними ставками [2, с. 78].

Практичне застосування цієї норми здійснюється через укладання договорів про залучення коштів від інвесторів. Один з найпоширеніших механізмів — це укладання деривативних контрактів (зокрема форвардних контрактів) на покупку майнових прав на об'єкти нерухомості під час будівництва. Форвардний контракт дозволяє забудовнику або ІСІ залучити кошти від інвесторів з фіксацією ціни та умов передачі майна у майбутньому.

При веденні обліку таких операцій ІСІ використовуються рахунки [3, с. 45]:
– 31 "Рахунки в банках" (для обліку отриманих грошових коштів);
– 379 "Розрахунки за операціями з деривативами" (для обліку операцій з похідними інструментами);
– 685 "Розрахунки з іншими кредиторами" (для обліку інших операцій).

Первинні документи (договори, акти приймання-передачі, банківські виписки, розрахункові документи) мають містити всі обов'язкові реквізити, передбачені Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16 липня 1999 року № 996-XIV.

При складанні податкової звітності ІСІ повинні вказувати інформацію про застосовану пільгу у спеціальному додатку (Додаток П3) з кодом пільги 110203303, зазначаючи суму звільнених від оподаткування коштів та період їх використання [4, с. 102].

При проведенні судово-економічної експертизи щодо таких операцій судові експерти повинні: проаналізувати первинні документи та договори з позиції їх відповідності законодавству; перевірити кореспонденцію рахунків та записи в облікових регістрах; об'єктивно визначити джерело походження активів та кошти, за рахунок яких вони придбані; оцінити відповідність застосованої пільги вимогам законодавства; розглянути та враховувати релевантну судову практику.

Еволюція судової доктрини в сфері оподаткування ІСІ протягом 2018–2024 років демонструє послідовне визнання Верховним Судом складності та багатогранності правовідносин у цій сфері. Особливо важливо, що на початку цього періоду (2018–2019) багато судових рішень торкалися базових питань про визнання деривативів активами ІСІ та допустимості використання форвардних контрактів як інструментів залучення коштів. На це період припадають рішення у справах № 440/214/19 та № 640/8711/19, які стали поворотними у розумінні судами цих питань.

До середини періоду (2020–2022) Верховний Суд все частіше розглядав комплексніші справи, що стосувалися взаємодії ІСІ з іншими інститутами (банківськими установами, інвестиційними фондами, аудиторськими та консалтинговими фірмами). Рішення цих років відображали більш тонке розуміння судами різниці між оптимізацією податків та їх уникненням. Збірник правових позицій 2018–2024 років показує, що суди все більше звертають увагу на справжньохозяйственну мету операцій, а не на їх формальну конструкцію [17, с. 125–156].

На останньому етапі періоду (2023–2024) спостерігається дальше усунення рішень про розширене тлумачення прав ІСІ. Суд більш уважно розглядає питання про відповідність фактичної діяльності ІСІ тому, що декларується при її реєстрації. Це обумовлене посиленням уваги органів державної влади до питань фінансового моніторингу та запобігання відмиванню грошей.

Важливою для розуміння практики застосування норм щодо звільнення від оподаткування є аналіз прецедентної судової практики. Так, Постанова Другого апеляційного адміністративного суду від 23.07.2019 р. у справі № 440/214/19 [15, с. 25] підтвердила, що деривативи (зокрема форвардні контракти) можуть бути активами інституту спільного інвестування за умови їх формування за рахунок коштів спільного інвестування. Суд розпорядився, що деривативи не входять до вичерпного переліку активів, які не можуть бути активами ІСІ, визначеного п. 26 ст. 48 Закону України "Про інститути спільного інвестування".

Аналогічну позицію закріпила Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 26.11.2019 р. у справі № 640/8711/19 [16, с. 31]. У цій справі суд підтвердив, що при відчуженні форвардного контракту третім особам (фізичним та юридичним) дохід, отриманий від такого продажу, є доходом ІСІ, який правомірно підлягає звільненню від оподаткування. Суд зазначив, що предметом договору купівлі-продажу був саме деривати (форвардний контракт), а не базовий актив за ним.

Важливим рішенням стала також Постанова Верховного Суду від 26.06.2018 р. у справі № 825/1830/17 [17, с. 47], яка розмежувала поняття "звільнення від оподаткування коштів ІСІ" та "звільнення від сплати податку на прибуток платника загалом". Суд зазначив, що ПК України не містить положень про звільнення від сплати податку на прибуток всієї юридичної особи, а передбачено лише звільнення від оподаткування коштів спільного інвестування. Це означає, що контрагенти ІСІ мають право зменшувати базу оподаткування шляхом віднесення до витрат суми роялті, сплачені на користь ІСІ.

Окремого розгляду потребує питання ПДВ при операціях з постачання житла. Згідно з положеннями пп. 197.1.14 ст. 197 ПК України, звільняються від оподаткування операції з постачання житла (об'єктів житлового фонду), крім їхнього першого постачання [16, с. 54]. Державна податкова служба України в ІПК від 02.10.2019 р. № 547/6/99-00-07-02-02-15/ ІПК закріпила позицію, що при залученні підрядника до будівництва операція з постачання послуг із спорудження житла є першим постачанням та оподатковується ПДВ у загальновстановленому порядку за ставкою 20 відсотків. Таким чином, подальше постачання корпоративним інвестиційним фондом отриманих від забудовника об'єктів житлової нерухомості є операцією другого постачання житла, яка звільняється від оподаткування ПДВ.

ГОЛОВНІ ВИСНОВКИ

На основі проведеного комплексного дослідження можна зробити такі головні висновки:

1. Законодавство України створило комплексну та науково обґрунтовану систему звільнення від оподаткування коштів ІСІ, яка спрямована на стимулювання та розвиток інвестиційної діяльності в національній економіці.

2. Правомірність застосування податкової пільги залежить від виконання низки суворих умов та критеріїв, головною з яких є документальне та артфметичне підтвердження того, що активи ІСІ сформовані саме за рахунок коштів спільного інвестування.

3. При проведенні судово-економічної експертизи необхідно ґрунтуватися на: детальному аналізі первинних документів, що достовірно підтверджують операції; послідовній перевірці кореспонденції рахунків та записів у регістрах обліку; критичному аналізі податкової звітності та висновків контролюючих органів; осмисленому тлумаченні та застосуванні судової практики.

4. Судова практика послідовно і аргументовано підтримує позицію про правомірність застосування пільги при виконанні всіх вимог законодавства, що дозволяє експертам давати категоричні висновки при наявності належного та всебічного документального обґрунтування.

5. Вдосконалення методики та методології проведення судово-економічної експертизи у сфері досліджень ІСІ, а також вимагає розроблення та апробації практичних алгоритмів науково обґрунтованих критеріїв оцінки операцій.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Результати проведеного дослідження можуть бути ефективно використані: судовими експертами при проведенні експертиз щодо операцій ІСІ; суб'єктами господарюва-

ння при документуванні операцій та складанні податкової звітності; незалежними аудиторами та консультантами при перевірці правомірності застосування податкових пільг; органами державної влади при розробленні нормативних актів, що регулюють діяльність ІСІ; навчальними закладами при викладанні спеціалізованих курсів податкового права, судово-економічної експертизи та бухгалтерського обліку [10, с. 209–222].

Перспективними напрямками подальшого дослідження є: розроблення типових методик та алгоритмів проведення судово-економічної експертизи щодо операцій ІСІ; комплексний аналіз спеціальних податкових режимів для інших категорій суб'єктів господарювання; дослідження міжнародного досвіду оподаткування ІСІ та практик гармонізації вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами; розширення наукової та методичної бази для проведення судово-економічної експертизи у сфері інвестиційної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Податкового кодексу України від 02.12.2010 № 2755-VI// База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12 (дата звернення: 26.09.2025).

2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: *https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12* (дата звернення: 26.09.2025).

3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: *https://zakon.rada.gov.ua/go/996-14* (дата звернення: 26.09.2025).

4. Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» : Закон України від 01.04.2023 р. № 2888-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: *https://zakon.rada.gov.ua/go/996-14* (дата звернення: 26.09.2025).

5. Про інститути спільного інвестування : Закон України від 05.07.2012 № 5080-VI// База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/996-14 (дата звернення: 26.09.2025).

6. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 року № 1560-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/996-14 (дата звернення: 26.09.2025).

7. Положення про склад та структуру активів інституту спільного інвестування : Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 10.09.2013 №1753// База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/996-14 (дата звернення: 26.09.2025).

8. Про затвердження Порядку обліку сум податків та зборів, не суперечить суб'єктом господарювання до бюджету у зв'язку з отриманням податкових пільг : постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2010 №1233 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/996-14 (дата звернення: 26.09.2025).

9. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Інструкція; Мінфін України від 30.11.1999 № 291 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0893-99 (дата звернення: 25.09.2025).

10. Про затвердження Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку : Наказ; Мінфін України від 24.05.1995 № 88 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0168-95 (дата звернення: 25.09.2025).

11. Методика проведення судових експертиз від 03.03.2010 року «Методи, способи та прийоми, які використовуються при проведенні судово-економічних експертиз» (реєстраційний код – 11.0.08).

12. Слюсаренко В.Є. Експертні дослідження документальної обґрунтованості розрахунків втраченої вигоди / В.Є. Слюсаренко. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці: Електронний журнал / [редкол.: Назаров О. А. (голов. ред.) та ін.]. К., 2021. № 2 (21). Дата публікації: 23.07.2021. URL: https://expertize-journal.org.ua/spetsialni-znannya/5655-slyusarenko-v-e-ekspertni-doslidzhennya-dokumentalnoji-obgruntovanosti-rozrakhunkiv-vtrachenoji-vigodi.

13. Слюсаренко В.Є. Вплив тристоронньої співпраці на розвиток судово-економічної експертизи та аудиту. Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, аналізу, аудиту, звітності та оподаткування: монографія / за ред. д.е.н., проф. Г. М. Колісник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2023. 312 с.

14. Слюсаренко В. Є. Тенденції розвитку аудиту як явища. Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, аналізу, аудиту, звітності та оподаткування: монографія / за ред. д.е.н., проф. Г. М. Колісник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2022. 298 с.

15. Слюсаренко В. Є. Економічна експертиза. Теорія та практика в Україні. Експерт: парадигми юридичних наук та державного управління. 2020. № 3 (9). С. 101-107.

16. Слюсаренко В. Є., Хомутенко О., Тарасютіна С. Проведення комплексних та комплексів судових експертиз з використанням спеціальних знань у галузі економіки. Теорія та практика судової експертизи та криміналістики. 2024. Вип. 1 (34). С. 209-222. DOI: 10.32353/khrife.1.2024.12.

17. Слюсаренко В.Є., Ткаченко Ю.В. Застосування судами та арбітражними керуючими висновків фахівців при процедурах банкрутства. DOI: https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.2(64).143-151

18. Збірник правових позицій Верховного Суду та висновків членів Науково-консультативної ради за 2018–2024 роки: оподаткування і реалізація публічної фінансової політики. Київ: ВАІТЕ, 2025. 470 стор. ISBN 978-617-7627-90-5 https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/rizne/Zbirnuk_Prav_poz_VS_NKR_opodatkyv_2018_2024.pdf

19. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України. Попередження щодо інвестування в об'єкти нерухомості від 20.02.2019 р. https://nkcp.gov.ua

20. Особливості оподаткування інститутів спільного інвестування // Дебету-Кредиту. 16.12.2022. Інформація від ДПС у Дніпропетровській області. https://debet.ua

21. Оподаткування інститутів спільного інвестування: переваги інструменту та ризики для забудовників // KPMG Law Ukraine. 22 січня 2020 року. https://k.kpmg.com/ua

22. Постанова Другого апеляційного адміністративного суду від 23.07.2019 р. у справі № 440/214/19 // Реєстр судових рішень. https://rsr-online.org

23. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 26.11.2019 р. у справі № 640/8711/19 // Реєстр судових рішень. https://rsr-online.org

24. Постанова Верховного Суду від 26.06.2018 р у справі № 825/1830/17 // Реєстр судових рішень. https://rsr-online.org

25. Індивідуальна податкова консультація ДФС України від 02.10.2019 р. № 547/6/99-00-07-02-02-15/ІПК про звільнення коштів ІСІ від оподаткування // Архів ДФС України.

У статті проаналізовано правові засади звільнення від оподаткування коштів спільного інвестування в контексті судово-економічної експертизи та сучасної судової практики. Розглянуто комплексну нормативну базу, механізми функціонування інститутів спільного інвестування, встановлені вимоги до порядку ведення обліку та складання податкової звітності. На основі глибокого аналізу судової практики, зокрема постанов Верховного Суду України, обґрунтовано умови та критерії правомірного застосування податкової пільги у сфері звільнення від оподаткування. Досліджено особливості інвестування в нерухомість через деривативні контракти та визначено науково обґрунтовані критерії розрізнення коштів спільного інвестування від інших джерел фінансування. Розроблено та рекомендовано методологічні підходи до проведення судово-економічної експертизи щодо операцій інститутів спільного інвестування та обґрунтування застосованих податкових пільг.

Ключові слова: колективні інвестиційні фонди, податкове звільнення, судово-економічна експертиза, податкові пільги, судова практика, інвестування в нерухомість, похідні контракти, нормативна база.

This article analyzes the legal foundations of tax exemption for collective investment funds in the context of forensic economic expertise and contemporary judicial practice. A comprehensive regulatory framework is examined, including the mechanisms of operation of collective investment institutions, established requirements for accounting procedures and tax reporting preparation. Based on an in-depth analysis of judicial practice, including decisions of the Supreme Court of Ukraine, the conditions and criteria for legitimate application of tax benefits in the sphere of tax exemption are substantiated. The peculiarities of real estate investment through derivative contracts are investigated, and scientifically grounded criteria for distinguishing collective investment funds from other sources of financing are determined. Methodological approaches to conducting forensic economic expertise on transactions of collective investment institutions and substantiating the applied tax benefits are developed and recommended.

Keywords: collective investment funds, tax exemption, forensic economic expertise, tax benefits, judicial practice, real estate investment, derivative contracts, regulatory framework.

References

1. Sliusarenko V. Ye., Razumtsev V. V., Pylypenko V. V. Zvilnennia vid opodatkuvannia koshtiv spilnoho investuvannia: pravovi mekhanizmy, oblik i sudova praktyka, sudova ekspertyza [Tax Exemption of Collective Investment Funds: Legal Mechanisms, Accounting, Case Law and Forensic Examination]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2025. Vol. 10, No. 5 (59). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.3.2025.01. URL: https://expertize-journal.org.ua/shkola-ekspertyzy-viktorii-sliusarenko-m-uzhhorod-ukraina/16708-slyusarenko-v-e-razumtsev-v-v-pilipenko-v-v-zvilnennya-vid-opodatkuvannya-koshtiv-spilnogo-investuvannya-pravovi-mekhanizmi-oblik-i-sudova-praktika-sudova-ekspertiza (onovlena versiia vid 07.11.2026). [in Ukrainian].